

ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Арістова Н. О.

*Інститут педагогіки НАПН України
(Київ, Україна)*

Вишневська М. О.

*Київський національний університет технологій та дизайну,
Інститут педагогіки НАПН України
(Київ, Україна)*

ВИЗНАЧЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ

У сучасних умовах розвитку економічної освіти особливого значення набуває формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей, яка розглядається як інтегральна характеристика особистості, пов'язана зі здатністю до усвідомленого вибору, відповідальної діяльності, рефлексії та саморозвитку. Педагогічні дослідження підкреслюють, що суб'єктність не є вродженою характеристикою особистості, а є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу (Арістова, 2017; Кузікова, 2012; Шехавцова, 2016; Притулик, 2017; Ягупов, 2015). У контексті підготовки студентів економічних спеціальностей суб'єктність виявляється у здатності діяти автономно і незалежно, у вміннях приймати рішення в динамічних ринкових умовах та брати відповідальність за результати власної діяльності.

Під час іншомовної підготовки в закладах вищої освіти формування суб'єктності має особливу значущість, адже засвоєння іноземної мови передбачає взаємодію, комунікацію, інтерпретацію інформації та рефлексію – ті процеси, що природно актуалізують суб'єктний досвід студентів. Іноземна мова функціонує як багатовимірне освітнє середовище, у якому студент виступає активним учасником процесу пізнання, конструктором змісту спілкування та учасником міжкультурної взаємодії. Саме в цьому середовищі формується суб'єктність студентів різних спеціальностей, що підтверджується працями дослідників, які наголошують на зв'язку між іншомовною діяльністю, розвитком самостійності, критичного мислення й професійної ідентичності (Малихін & Арістова, 2017; Арістова & Вишневська, 2024).

Необхідність узгодження досліджуваної проблеми з тенденціями цифровізації освіти, оновленням методів викладання та потребою у підготовці конкурентоспроможних фахівців зумовлює необхідність визначення дидактичних умов, здатних забезпечити цілісний процес формування суб'єктності саме в іншомовній підготовці студентів економічних

спеціальностей. Отже, у сучасних умовах інтенсифікації міжнародних комунікацій, проблема визначення дидактичних умов формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей у процесі іншомовної підготовки набуває особливої актуальності.

Теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури показує, що формування суб'єктності здобувачів освіти розглядається крізь призму розвитку особистості, її здатності до саморегуляції, самостійного вибору та відповідального ставлення до професійно орієнтованої діяльності. Наукові підходи до розуміння цього феномена є досить різноманітними, однак вони збігаються в ключовому положенні: суб'єктність постає результатом активної, осмисленої взаємодії людини зі світом, у якій вона виявляє власну автономність, ініціативність, відповідальність і творчість.

Н. Арістова наголошує на тому, що в науковій психолого-педагогічній літературі поняття «особистість» використовується для пояснення рушійних сил, цілеспрямованої діяльності та поведінки індивіда. Під особистістю вчена розуміє певний спосіб життя і дій суспільного індивіда, які виявляються у його вільному творчому визначенні власного місця у суспільстві, у здатності діяти самостійно й брати відповідальність за свої вчинки (Арістова, 2016). Дослідниця підкреслює динамічність структури особистості, яка змінюється протягом життя під впливом досвіду та діяльності, поєднуючи стійкі й новоутворені якості (Арістова, 2016).

В. Ягупов звертає увагу на тому, що особистість є основою професійного становлення здобувача вищої освіти: вона визначає його здатність обирати індивідуальну траєкторію розвитку, діяти відповідально та відповідно до професійних норм. Професійно значущі якості формуються в соціальному й професійному середовищі, а розвиток особистості як суб'єкта є провідною метою освітнього процесу в закладах вищої освіти (Ягупов, 2015).

У підходах українських учених до трактування понять «суб'єкт» і «суб'єктність» спільним є акцент на ініціативності, активності, самостійності й автономності особистості, а також її здатності до рефлексії. Н. Арістова визначає суб'єктність як «інтегральну якість особистості, що виявляється у сформованості переконання щодо власної готовності та здатності активно, самостійно, незалежно, творчо й автономно організовувати різні види перетворювальної діяльності в нестандартних ситуаціях задля отримання нового досвіду продукування суспільно важливого функційного результату у вигляді збільшеного обсягу знань про людину і світ» (Арістова, 2017, с. 54–55). Її суттєвою ознакою є готовність виходити за межі звичних підходів, приймати інноваційні рішення та відповідально прогнозувати їх наслідки.

Заслуговує на увагу позиція О. Лукасевич щодо розуміння змісту поняття «суб'єктність» (Лукасевич, 2013). Наголошуючи на тому, що суб'єкт є вищим виявом особистості, О. Лукасевич пов'язує суб'єктність із такими здатностями як здатність поєднувати власні психічні якості й особистісні властивості в єдиний функційний комплекс, здатність співвідносити себе із зовнішніми й

внутрішніми умовами життя, здатність здійснювати перетворювальну діяльність (Лукаsevич, 2013, с. 48).

С. Кузікова переконана, що суб'єктність є «особливою якістю буття, що передбачає здатність до самостійної життєтворчості, здатність здійснювати зміни у світі і ... у самому собі» (Кузікова, 2012, с. 41). Учена пояснює, що суб'єкт «виробляє певний спосіб організації своєї життєдіяльності, який залежить не тільки від його природних особливостей, а й значною мірою від його цінностей, настанов, цілей» (Кузікова, 2012, с. 41). Услід за С. Кузіковою вважаємо, що особистість стає суб'єктом власного буття за умови, що її активність спрямована, у першу чергу, на власний розвиток і саморозвиток.

С. Шехавцова розглядає суб'єктність як динамічну, керовану систему, яка змінюється відповідно до мотивів особистості. У діяльнісному вимірі вона виявляється через саморозвиток, самоорганізацію та цілеспрямовану активність особистості, що включає постановку цілей, вибір ефективних способів їх досягнення, а також здійснення перетворювальної діяльності (Шехавцова, 2016).

Узагальнення наукових підходів дозволяє стверджувати, що суб'єктність є системною, багатовимірною якістю особистості, яка поєднує здатність до рефлексії, самостійності, діялісної активності та відповідальності. Така особистісна якість формується лише за умови залучення студентів економічних спеціальностей до усвідомленої і значущої діяльності, що особливо важливо в освітньому процесі, спрямованому на їхню професійну самореалізацію.

Іншомовна підготовка у закладах вищої освіти розглядається як багатовимірний педагогічний простір, у якому студенти не лише опановують мовні знання та комунікативні вміння, а й набувають досвіду самостійної, відповідальної та творчої діяльності. Саме тому вважаємо, що іншомовна підготовка має значний суб'єктотворчий потенціал: навчання іноземної мови природно поєднує комунікативну, інтелектуальну, діялісну та рефлексивну складові, що разом створюють умови для формування суб'єктності.

Особливість іншомовної діяльності полягає в її діалогічній природі. У процесі вивчення іноземної мови студент постає не лише як виконавець навчальних завдань, а як активний учасник взаємодії, що конструює зміст, висловлює позицію, аргументує, здійснює вибір мовних засобів відповідно до комунікативної ситуації. Це вимагає від нього не лише знань, а й особистісної залученості, ініціативності та відповідальності за результати власної діяльності - тих характеристик, які становлять сутність суб'єктності.

У навчанні іноземної мови суттєву роль відіграють рефлексійні процеси: осмислення власних стратегій навчання, оцінювання досягнень, коригування підходів до виконання завдань. Дослідження Н. Притулик доводять, що самооцінювальна діяльність сприяє не лише підвищенню успішності, а й розвитку самостійності, критичного мислення й уміння брати відповідальність за навчальні результати (Притулик, 2017). У студентів економічних спеціальностей ці механізми особливо важливі, оскільки іншомовна підготовка стає інструментом формування здатності до обґрунтованого професійного

вибору, комунікативної гнучкості та здатності діяти у багатокультурному середовищі.

Важливим чинником формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей є діяльнісний характер іншомовного навчання. Застосування комунікативних, проблемно-діяльнісних та інтерактивних методів створює умови для того, щоб студенти економічних спеціальностей виступали ініціатором власної навчальної активності. Симуляції професійних ситуацій, проєктна робота, рольові ігри, дискусії, аналіз кейсів активізують процеси самостійного прийняття рішень, творчого мислення та відповідального ставлення до виконання завдань. Такі форми сприяють поглибленню суб'єктного досвіду, адже дозволяють студентам економічних спеціальностей обирати стратегії діяльності, моделювати професійні ситуації та оцінювати ефективність власних рішень.

Цифровізація іншомовної підготовки значно розширює можливості для формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей (Алексахіна, 2023; Алексахіна & Кудріна, 2024; Бреус & Деяк, 2024). Цифрові інструменти дають змогу індивідуалізувати навчання, підтримувати самостійність, формувати персональні траєкторії оволодіння мовою. Дослідження О. Малихіна, Н. Арістової та І. Ліпчевської (2024) підтверджують той факт, що використання цифрових ресурсів сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, розвитку навичок самоорганізації та відповідального ставлення до виконання завдань, що є ключовими характеристиками суб'єктності.

Крім того, іншомовна підготовка студентів економічних спеціальностей природно інтегрує професійний контекст, зокрема опанування термінології, аналіз економічних текстів, моделювання комунікації у сфері бізнесу. Така міждисциплінарна взаємодія формує розуміння практичної цінності знань і посилює мотивацію. Студент починає усвідомлювати, як саме володіння іноземною мовою впливає на його професійні перспективи, і бере активну участь в освітньому процесі.

Отже, вважаємо, що формуванню суб'єктності студентів економічних спеціальностей у процесі іншомовної підготовки сприяє реалізація в освітньому процесі наступної сукупності дидактичних умов:

1. Створення суб'єктно-діяльнісного освітнього середовища передбачає таку організацію освітнього процесу, у якій студенти економічних спеціальностей виступають активними суб'єктами навчальної діяльності. Суб'єктно-діяльнісний підхід, представлений у дослідженнях сучасних українських учених (Кузікова, 2012; Шехавцова, 2012; Арістова & Вишневська, 2024), акцентує на необхідності залучення студентів до осмисленої комунікативної взаємодії, постановки власних цілей, вибору навчальних стратегій і прийняття рішень у ситуаціях, наближених до реальних професійних. Це сприяє розвитку ініціативності, відповідальності, здатності діяти автономно – ключових характеристик суб'єктності.

2. Інтеграція рефлексійних і самооцінювальних практик в іншомовну підготовку студентів економічних спеціальностей забезпечує усвідомлення ними важливості власної освітньої діяльності, залучення їх до оцінювання її результатів і коригування стратегій навчання. Дослідження Н. Притулик засвідчують, що самооцінювальна діяльність є чинником формування суб'єктності, оскільки формує здатність до самостійного регулювання навчання, критичного осмислення власного досвіду та аналізу досягнень (Притулик, 2017). В іншомовній підготовці такі практики реалізуються через портфоліо, мовні щоденники, взаємооцінювання, рефлексійні бесіди й завдання, спрямовані на аналіз власної освітньої діяльності.

3. Застосування комунікативно-орієнтованих, проблемно-діяльнісних та інтерактивних технологій у навчанні іноземної мови, яке передбачає активну взаємодію студентів економічних спеціальностей, забезпечує формування в них таких структурних елементів суб'єктності, як ініціативність, самостійність і творчість, здатність приймати відповідальні рішення, розв'язувати проблеми.

4. Цифровізація освіти відкриває широкі можливості для персоналізації іншомовної підготовки студентів економічних спеціальностей: застосування цифрових платформ, інтерактивних ресурсів і мобільних додатків дозволяє створювати індивідуальні траєкторії навчання, адаптовані до рівня володіння іноземною мовою, освітніх потреб і стилів навчання. Дослідження О. Малихіна, Н. Арістової та І. Липчевської (2024) показують, що цифрові технології сприяють розвитку здатності до самоорганізації, відповідальності та самоконтролю – особистісних якостей, які безпосередньо пов'язані з формуванням суб'єктності.

5. Розвиток освітньої автономності передбачає надання студентам економічних спеціальностей можливості обирати завдання, форми роботи, джерела інформації та шляхи досягнення визначених комунікативних цілей. Це сприяє переходу від зовнішнього контролю до внутрішнього, усвідомленню власного внеску щодо досягнення освітніх результатів, а також розвитку відповідального ставлення до освітньої діяльності – ключової ознаки суб'єктності (Арістова, 2017).

6. Інтеграція професійного контексту в іншомовну підготовку, а саме включення економічного змісту в іншомовне навчання – робота з автентичними текстами, термінологією, бізнес-кейсами, моделюванням комунікативних ситуацій – забезпечує практичну спрямованість освітнього процесу та підвищує його мотиваційну значущість. Це дозволяє студентам не лише оволодівати мовою, а й формувати професійну ідентичність, розуміти роль комунікації у фаховому середовищі та відповідально застосовувати набуті знання й уміння.

Таким чином, визначені дидактичні умов утворюють цілісний комплекс, що сприяє поступовому та стійкому формуванню суб'єктності студентів економічних спеціальностей у процесі іншомовної підготовки. Їх взаємодія забезпечує перехід студентів економічних спеціальностей від позиції об'єкта навчання до активного учасника освітнього процесу, здатного до саморозвитку,

самостійного прийняття рішень і відповідальної діяльності у майбутній професійній сфері.

Проведений теоретичний аналіз засвідчує, що формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей у процесі іншомовної підготовки є складним, багатовимірним і цілеспрямованим процесом, який поєднує особистісний, діяльнісний та професійний розвиток здобувачів освіти. Суб'єктність студента економічних спеціальностей розглядається як його інтегральна якість, що виявляється у здатності і готовності самостійно, автономно й відповідально здійснювати основні функції професійної економічної діяльності (аналітичну, прогностичну, комунікаційну й управлінську) загалом і в умовах невизначеності і постійних змін зокрема. У цьому контексті іншомовна підготовка виступає природним середовищем формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей, оскільки передбачає активну комунікацію й взаємодію всіх учасників освітнього процесу, сприяє виявленню ними таких суб'єктних якостей як ініціативність, автономність і відповідальність.

Визначені дидактичні умови – створення суб'єктно-діяльнісного освітнього середовища, інтеграція рефлексійних і самооцінювальних практик, застосування інтерактивних і комунікативно-орієнтованих технологій, персоналізація навчання за допомогою цифрових технологій, розвиток автономності та інтеграція професійного контексту – спрямовані на формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей шляхом їхнього залучення до активної, усвідомленої та відповідальної участі в освітньому процесі.

Результати дослідження підтверджують, що іншомовна підготовка в закладах вищої освіти може і має виступати важливим чинником формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей. Створення визначених дидактичних умов сприятиме перетворенню студентів економічних спеціальностей на фахівців, здатних до критичного мислення, самостійності, відповідального прийняття рішень й ефективної комунікації у глобальному професійному середовищі. Це відповідає сучасним вимогам економічної освіти та посилює їх конкурентоспроможність на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Алексахіна, Т. (2023). Організація практико-орієнтованої співпраці у цифровому середовищі як умова формування іншомовної компетентності майбутніх магістрів з економіки. *Освіта. Інноватика. Практика*, 10(8), 73–78. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i8-011>
- 2.Алексахіна, Т., & Кудріна, О. (2024). Автентичні матеріали і цифрові технології у формуванні іншомовної компетентності майбутніх магістрів з економіки. *Освіта. Інноватика. Практика*, 12(10), 127–132. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-019>
- 3.Арістова, Н. О. (2016). Аналіз сутності феномену «особистість» в сучасній психолого-педагогічній літературі. *Молодь і ринок*, 8(139), 16–21.
- 4.Арістова, Н. О., & Вишнеvsька, М. О. (2024). Суб'єктно-діяльнісний підхід до формування суб'єктності студентів економічних спеціальностей. In *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної*

Інтернет-конференції, м. Київ, 7-8 листопада 2023 року, (с. 271–274). Київ : Видавництво «Людмила».

5.Арістова, Н. О. (2017). Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика: монографія. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2017. 400 с.

6.Бреус, О. Д., & Деяк Ю. М. (2024). Методичні проблеми дистанційного навчання майбутніх економістів англійської мови фахового спрямування. *Інноваційна педагогіка*, 76, 78–81. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/76.16>

7.Кузікова, С. Б. (2012). Суб'єктність у контексті саморозвитку особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Р. Каразіна*, 49(1009), 40–44.

8.Лукаsevич, О. А. (2013). Суб'єкт, суб'єктність і вчинкова активність. *Проблеми сучасної психології*, 1, 44–49.

9.Малихін, О. В., & Арістова, Н. О. (2017). Професійна суб'єктність майбутніх філологів: зміст, сутність, структура. У Суб'єктивація процесу фахової підготовки майбутнього філолога: теоретичні і практичні аспекти (Ч. 1, с. 6–132). НУБіП України.

10.Малихін, О. В., Арістова, Н. О., & Ліпчевська, І. Л. (2024). Цифровізація профільної середньої освіти як інструмент мінімізації навчальних втрат учнів в умовах воєнного стану. *Український педагогічний журнал*, 4, 57–64.

11.Притулик, Н. В. (2017). Самооцінювальна діяльність майбутніх педагогів як чинник суб'єктивації у процесі навчання. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*, 80(2), 189–196.

12.Шехавцова, С. (2012). Професійно-педагогічна підготовка студентів університету в контексті суб'єктно-діяльнісного підходу. *Освітній вимір*. 35. 402-409. [10.31812/educdim.v35i0.3566](https://doi.org/10.31812/educdim.v35i0.3566).

13.Шехавцова, С. О. (2016). Суб'єктність у педагогічному аспекті: теорія і практика. Полтавський університет економіки і торгівлі.

14.Ягупов, В. В. (2015). Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Наукові записки НаУКМА*, 175 (Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота), 22–28.

15.Vyshnevskaya, M. (2024). The influence of agency on the strategies of learning english vocabulary by students majoring in economics. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, 2024(No. 2), 83–90. <https://doi.org/10.15804/ve.2024.02.10>

Базь Л. О.

*Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
(Київ, Україна)*

МЕДІА, ПАМ'ЯТЬ І КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: РОЛЬ ВІЗУАЛЬНИХ НАРАТИВІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У сучасному інформаційному середовищі візуальні медіа відіграють ключову роль у формуванні способів сприйняття, збереження та інтерпретації соціального досвіду учнівської молоді. Значна частина комунікації підлітків відбувається у форматі зображень, відео та коротких візуальних історій, що перетворює візуальний наратив на домінуючу форму медіаспоживання. У таких умовах питання розвитку критичного мислення та медіаграмотності набувають особливої актуальності, адже саме вони забезпечують здатність